

Pregledni članak

ENERGETSKI RESURSI BALKANA I VELIKE SILE SA IMPLIKACIJAMA NA EKONOMSKI RAZVOJ DRŽAVA

Prof. dr Marina Protić; email: marina.protic78@gmail.com

Visoka škola za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo – PEP Beograd,
Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti – CESNA B, Confida Serbia

Sažetak: Balkanske države u celini egzistiraju sa brojnim energetske resursima koji predstavljaju značajan segment njihovog društvenog ambijenta. Energenti svake tvorevine u aktuelnom globalnom kontekstu označavaju prvorazrednu osnovu njihovog međunarodnog položaja. Zemlje posmatranog regiona, naročito Zapadnog Balkana objektivno raspolažu sa malim kapacitetima nafte i gasa kao esencijalnim pokretačima ekonomskog razvoja. Ovaj prostor karakterišu permanentno prisustvo i nadmetanje velikih sila u skladu sa njihovim strateškim interesima. Aktuelni planetarni konflikti, posebno rat u Ukrajini proizvode negativne socijalne konotacije sa velikim kriznim trendovima. Evidentno je da zemlje regiona ulažu respektabilna finansijska sredstva u svrhu poboljšanja svoje energetske infrastrukture. Stoga projekti evropskih integracija i konkretne inostrane investicije jesu neophodne postulate egzistencije i dugoročnog prosperiteta.

Ključne reči: energetske resursi, Balkan, država, kriza, SAD, Rusija, Evropska Unija

ENERGY RESOURCES OF THE BALKANS AND GREAT POWERS WITH IMPLICATIONS ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES

Abstract: The Balkan countries as a whole exist with numerous energy resources that represent a significant segment of their social environment. The energetics of each creation in the current global context mark the first-rate basis of their international position. The countries of the observed region, especially the Western Balkans objectively have small oil and gas capacities as essential drivers of economic development. This space is characterized by the permanent presence and competition of great powers in accordance with their strategic interests. Current planetary conflicts, especially the war in Ukraine, produce negative social connotations with major crisis trends. It is evident that the countries of the region invest respectable financial resources in order to improve their energy infrastructure. Therefore, European integration projects and concrete foreign investments are necessary postulates of existence and long-term prosperity.

Key words: energy resources, Balkans, state, crisis, USA, Russia, European Union

UVOD

Balkan je za EU i SAD važan i interesantan, iz dva razloga. Prvo, iz vojno-političkih razloga kao vrlo važan geostrategijski prostor, drugo kao najkraći put do najvećih svetskih nalazišta nafte i prirodnog gasa. Drugi je više važan za EU nego za SAD, ali za SAD je važan iz razloga što taj put ne vodi samo do Ruskih izvora nafte i gasa nego do izvra sa Kaspijskih prostora, Kavkaskog područja i Centralne Azije, a to je za SAD važno jer obezbeđenjem nafte i gasa sa tih područja pokušava se minimizirati Ruski uticaj na Evropu kroz naftu i gas, podržavajući naftne i gasne projekte koji obezbeđuju naftu i prirodni gas koji nisu sa Ruskim nalazišta, odnosno koji su konkurentni naftnim i gasnim projektima koji su Rusiji bitni za transport do Evrope kao najvećeg potrošača Ruske nafte i gasa. Balkan je i za Rusiju isto tako interesantan,

iz dva vrlo važna razloga. Prvo, Balkan je vrlo važan kao tranzitno područje, kao najkraći put za rusku naftu i prirodni gas na Evropsko tržište, do luka i naftnih terminala na Mediteranu a od njih za dalji zapadni svet. Zato ruske naftne i gasne kompanije pod okriljem Rusije žele što više zemalja Balkana da uključe u svoje naftne i gasne projekte, koji su za jedne i druge od vitalnog značaja. Drugo, posle hladnog rata i raspada Sovjetskog Saveza, Rusija je izgubila nekad veliki uticaj na Balkan. Sada želi taj uticaj da vrati. Shvatila je da će to najlakše uraditi preko nafte i prirodnog gasa, kroz naftne i gasne kompanije.

Naftne i gasne kompanije iz Rusije su vrlo brzo osvojile Balkan, kroz naftu i gas. Za vrlo kratko vreme, u poslednjoj deceniji, ruske gasne i naftne kompanije su otkupile sve najveće naftne i gasne kompanije, rafinerije nafte, naftne terminale, skladišta nafte i derivata i veći deo prodajnih objekata ili su ih stavile pod svoj uticaj, ne pitajući za cenu. Tako se došlo do toga da su sve zemlje Balkana pod pale pod energetski uticaj Rusije kroz njihove naftne i gasne kompanije. Energetska bezbednost zemalja Balkana zavisi od Rusije od ruskog gasa i nafte. Nema zemlje na Balkanu koja bar 50% svojih energetskih potreba ne obezbeđuje iz Rusije, neke i 100%, neke preko 80%. Zato je Balkan za Rusiju bitan i kao tržište i potrošač ruske nafte i gasa. U svemu tome i Republika Srbija zauzima svoje mesto, kao energetski zavisna zemlja i to od ruske nafte i gasa.

1. ENERGETSKI RESURSI NA BALKANU

Balkanske zemlje se ne mogu pohvaliti bogatstvom energetskih izvora. Nafta i rezerve prirodnog gasa se veoma retko mogu pronaći u balkanskim zemljama, tako da se potreba za ovim energentima uglavnom pokriva uvozom. Međutim, geografski položaj Balkana izvanredan je u cilju transporta energetskih izvora iz kaspiskog regiona, Centralne Azije i sa Bliskog Istoka na tržište EU (Žanko, 2005). Naftne rezerve na Balkanu 2009. godine iznosile su 981 miliona barela, 61% ovih rezervi se nalazio u Rumuniji, 20% u Albaniji, 8% u Hrvatskoj i preostali deo u drugim zemljama regiona. (Anderson, 2010)

Rezerve prirodnog gasa na Balkanu iznose 156,1 milijardu metara kubnih, od toga 40% u Rumuniji, 31% u Srbiji, 23% u Hrvatskoj, a ostatak je u drugim balkanskim zemljama. Kao što se može primetiti, Rumunija je najbogatija zemlja u regionu u rezervama nafte i prirodnog gasa. Sa uticajem i površinske veličine ove zemlje, Rumunija je zemlja koja u regionu poseduje najdužu mrežu naftovoda i gasovoda. (Anderson, 2020)

U Crnoj Gori, Makedoniji i na Kosovu ne postoje dokazane rezerve nafte i prirodnog gasa, pa zbog toga ni Kosovo, niti Crna Gora nemaju ni gasovod niti naftovod. Sa druge strane, u SFRJ korišćenje prirodnog gasa bilo je svedeno na minimum, dok se električna energija koristila maksimalno, tako da u nekim bivšim zemljama SFRJ, kao što su BiH i Makedonija, ni danas nisu dovoljno razvijene mreže gasovoda.

Energetska kriza, koja se poslednjih godina događala između Rusije i Ukrajine, uticala je da mnoge balkanske zemlje krenu u potragu za alternativnim izvorima gasa. Osim Albanije, sve zemlje Balkana imaju povezanost sa Rusijom kada je u pitanju mreža prirodnog gasa. Na srednjoročnom planu, zemlje regiona su započele inicijativu da se spoje nacionalne gasovodne mreže, dok na dugoročnom planu skoro svaka zemlja gaji nadu da će se jednog dana okoristiti prirodnim gasom Kaspiske regiona, Centralne Azije i Bliskog istoka.

Energetski sektor Balkana prati evropske trendove - očekuje se da će potrošnja u regionu takođe rasti, uglavnom zbog ekonomskog rasta. U ovom okruženju mnogi aspekti energetskog sektora Balkana još nisu jasni. Zemlje regiona moraju da se pridržavaju evropskih uslova i, u

isto vreme, osiguraju svoj energetske bilans. To bi moglo da se dogodi samo ako dođe do novih investicija u energetske infrastrukturu.

Ugalj je vrlo važan energetske resurs za Balkan, jer ga ima u zadovoljavajućim količinama, naročito na teritoriji Srbije. Najviše ima lignita, posebno na prostoru Kosova i Metohije. S obzirom na nisku kaloričnu vrednost lignita, najviše se koristi za proizvodnju električne energije u termoelektranama. Termoelektrana iz uglja predstavlja trenutno najdominantniji primarni izvor električne energije na Balkanu, jer iz aspekta količine energije koju proizvode i operacionih inkrementalnih troškova proizvodnje direktno utiču na formiranje cene električne energije na regionalnom tržištu električne energije Balkan. Trenutno stanje termoelektrana u smislu ekologije vrlo je dramatično.

Gotovo sve termoelektrane u regionu Balkana rade na ekološki neprihvatljivim osnovama, kao i sa sniženim faktorom energetske efikasnosti. Tim termoelektranama je neophodna ekološka sanacija, tako da će neke od njih doživeti povećanje u veličini, povećanje energetske efikasnosti, otklanjanje ekoloških problema, dok će neke od njih biti ugašene. Termoelektrane na Balkanu proizvode oko 160 TWh električne energije, što predstavlja oko 60% ukupne proizvedene električne energije. Zemlja sa najvećim procentom proizvedene električne energije iz termoelektrana je Grčka. Grčka proizvodi čak 90% ukupne proizvodnje iz termoelektrana (Anderson, 2020). Mađarska je sledeći po redu veliki proizvođač električne energije u termoelektranama; ona je prva u konverziji starih termoelektrana u termoelektrane pogonjene biomasom. Karakteristično za Grčku i Mađarsku je njihovo otvoreno tržište električne energije, pogotovu u Mađarskoj. Otvoreno tržište električne energije može da bude glavna sila koja pokreće toliko investicija u ovim dvema zemljama, u poređenju sa ostalima.

Nedavne informacije da Bosna i Hercegovina leži na nafti ponovo su inicirale traganje za nalazištima. Istraživanja pokazuju da se velike rezerve kriju na području Mostara, Stoca, Nevesinja i Gacka. Veliki novac ulaže se posebno u istraživanje nafte i gasa. Procenjuje se da na tim prostorima ima nafte za narednih 50 godina za zadovoljenje unutrašnjih potreba.

Istraživanja na novim lokacijama počela su i u našoj zemlji. Slike naftnih polja mogle bi za godinu dana da postanu stvarnost i učestala slika, kako u celoj Bosni i Hercegovini, tako i u Srbiji. Tokom poslednje decenije prošlog veka američke i britanske kompanije istraživale su da li ima nafte i gasa na prostoru BiH. Rat je prekinuo ovaj posao, ali ostali su rezultati. Na prostoru BiH vođena su brojna istraživanja i locirano je oko 70 potencijalnih nalazišta.

U Republici Srpskoj posebno ističu četiri potencijalna nalazišta, dva u Posavini i po jedno na području Lopara i Tuzle. Potencijalne rezerve iznose skoro 300 miliona tona, a dokazane rezerve na osnovu dosadašnjih istraživanja su 50 miliona barela. Stručnjaci kažu da je nafta na dubini od 2.000 do 6.000 metara. Prema aktuelnoj berzanskoj ceni, ta nafta vredi oko trideset milijardi dolara. U BiH ozbiljno rade na nastavku istraživanja, za koja su zainteresovane svetske naftne kompanije.

Naftna industrija Srbije vrši istraživanja u Srbiji, postoje i rezerve koje još nisu iskorišćene južno od Save i Dunava. U Srbiji vađenje naftnog škriljca u rudarskom basenu Aleksinac strateška je odluka za budućnost Srbije. Aleksinac bi zadovoljavao naftne potrebe Srbije 10 do 15 odsto, čime bi se smanjila njena zavisnost od uvoza.

Balkanske zemlje sanjaju o naftnim bogatstvima. Balkanske zemlje gaje velike nade da će doći do naftnog procvata, za koji kažu da bi mogao da donese preko potreban priliv gotovine i smanji oslanjanje regiona na uvoz. Albanija se obradovala nedavnom pronalaženju velikih naslaga u svojim teritorijalnim vodama u Jadranskom moru, koje bi mogle da donesu milijardu

barela nafte. Zbog takvih najava neki sanjaju o novim bogatstvima balkanskih država, koje se tradicionalno bore sa visokom nezaposlenošću i ograničenim ekonomskim izgledima. Albanija je jedna od nekoliko zemalja u regionu i Evropi u kojima su u poslednjem veku otkrivene ogromne rezerve nafte i prirodnog gasa.

2. ENERGETSKA PERSPEKTIVA BALKANA

Mnogo stručnjaka iz oblasti energetike naglašava činjenicu da građanima u regionu Balkana, zbog nedovoljnog ulaganja u energetski sektor, u narednim godinama preti mrak, a zbog nedostatka energije - zastoji u privrednom razvoju. Oni preporučuju što hitniju izgradnju novih kapaciteta. Prema poslednjoj studiji Svetske banke, jedan od načina da se umani energetska neizvesnost Balkana je izgradnja regionalnih i magistralnih gasovoda, kao i širenje distributivne mreže u zemljama Balkana. Energetska bezbednost u regionu Balkana je vrlo neizvesna.

Slovenačka vlada ozbiljno razmatra povećanje jačine nuklearne elektrane Krško za dodatnih 1.000 MW, pošto ovoj zemlji trenutno nedostaje 400 do 500 MW novih kapaciteta za proizvodnju električne energije. Ipak, ukoliko Slovenija odluči da gradi novu nuklearku, mora, između ostalog, da računa na protivljenje Austrije, koja neće dozvoliti izgradnju novih nuklearnih elektrana u susednim zemljama.

Takođe, i Hrvatska razmatra opciju izgradnje nuklearne elektrane, jer nuklearna elektrana je nužnost, jer je to jedini način da se energija proizvodi ekonomično i ekološki prihvatljivo. Cena nafte raste, zalihe se smanjuju, a Hrvatska, ako želi u EU, mora ratifikovati Protokol iz Kjota i smanjiti emisiju ugljendioksida, što znači da mora da nađe nove izvore energije. Sunce, vetar i biomasa, kao obnovljivi izvori energije su skupi i zato je nuklearna energija jedini prihvatljivi sigurni izvor energije.

Razmatra se i gasifikacija u gasnim elektranama, kao alternativa pomenutim nuklearkama, kao i mogućnost gradnje novog gasovoda između Rusije i Italije, koji bi prolazio preko slovenačke teritorije. Ovo treba shvatiti kao rusko potvrđivanje glavnog snabdevača gasa zemalja srednje i jugoistočne Evrope. Takođe, hrvatska kompanija «Gasakro» planira da sopstveni sistem gasovoda u narednih pet godina podigne na viši nivo i omogući BiH, Crnoj Gori i Albaniji da se povežu na hrvatsku mrežu gasovoda. Od zemalja Balkana jedino se Bugarska otvoreno izjasnila da će nastaviti sa izgradnjom nuklearne elektrane „Belane“, koja će zadovoljavati njene dugoročne potrebe. Makedonija planira ubrzanu gasifikaciju zemlje i izradnju novih hidropotencijala, uz podršku Svetske banke. Što se tiče Crne Gore, razmatra se mogućnost intenziviranja istraživanja i investiranja u obnovljive izvore energije, s obzirom da su u toj zemlji najznačajniji hidropotencijali, biomasa i energija sunčevog zračenja i vetra. Ukupni hidroenergetski potencijal Crne Gore iznosi oko 11 milijardi KWh godišnje, od čega je dosad iskorišćeno 17%. Republika Srpska svoju budućnost vidi u velikim i malim hidrocentralama, ali i u termoelektrani „Stanare“, koju treba da izgradi EFT (Radoman, 2007).

Energetska zajednica jugoistočne Evrope je svojim osnivanjem stvorila jedinstveno energetsko tržište, čija površina pokriva teritoriju nešto veću od Francuske, a sa pedeset pet miliona stanovnika jednaka je veličini tržišta Italije. S obzirom na nedovoljno razvijenu infrastrukturu i prognozirani rast potrošnje svih vidova energije, a posebno električne energije, područje jugoistočne Evrope postaje sve zanimljivije investitorima, zbog natprosečnih stopa rasta. Procenjena vrednost tržišta električne energije u Evropi je u 2005. godini iznosila 244,4

milijardi evra, uz prognozirani prosečan godišnji rast potrošnje po stopi od 1,4%.

Pri tome se u jugoistočnoj Evropi, prema rezultatima studije Svetske banke očekuje prosečna godišnja stopa rasta potrošnje od 2,3% do 2022. godine. Trenutni operativni kapaciteti za proizvodnju električne energije u jugoistočnoj Evropi iznose oko 43,9 GW, što predstavlja nešto više od 5% ukupnih evropskih kapaciteta. U strukturi dominiraju termokapaciteti, koji koriste lignit. Posmatrano po periodima, najveća investiciona aktivnost očekuje se u periodu od 2012. do 2022. godine, kada će čak četvrtina svih novih kapaciteta u Evropi biti izgrađena u regionu jugoistočne Evrope.

Međutim, izgradnja novih kapaciteta neće biti jednako raspoređena na čitav region, jer će u nekim zemljama prioritet biti rehabilitacija postojećih. Očekuje se da Albanija ostane neto uvoznik električne energije i u narednom periodu; u Bosni i Hercegovini se očekuje izgradnja 400 MW hidrokapaciteta, ali prioritet i dalje ostaje na rehabilitaciji sistema; u Bugarskoj se očekuje 2.400 MW novih kapaciteta, uz rehabilitaciju postojećih; Hrvatska planira izgradnju 2.000 MW novih kapaciteta, iako vremenski plan za realizaciju još uvek nije donet; u Rumuniji se očekuje rehabilitacija 8.000 MW termokapaciteta, dok se u Srbiji značajnija ekspanzija kapaciteta očekuje tek posle 2012. godine. Najznačajnije aktuelno pitanje u regionu je uticaj zatvaranja NE „Kozloduj“ u Bugarskoj na energetske situaciju u jugoistočnoj Evropi. Zatvaranjem ove nuklearne elektrane „nestaće“ i značajan deo proizvođačkih kapaciteta, što će se negativno odraziti ne samo na Bugarsku, već i na okolne zemlje – u vidu velikog pritiska i mogućeg naglog skoka cene električne energije u jugoistočnoj Evropi. Bugarska je tradicionalno izvozila električnu energiju u Grčku, Srbiju, Makedoniju i Rumuniju, podmirujući značajan deo potrošnje na ovim tržištima. Bugarska je trenutno najveći izvoznik električne energije na Balkanu i četvrti najveći izvoznik u Evropi.

U poslednjih nekoliko godina na celoj teritoriji Balkana evidentna su investiciona ulaganja u razvoj i modernizaciju energetskih postrojenja i infrastrukture, što govori o važnosti energije kao strateški važnog proizvoda i balkanskog prostora na polju energije. U razvoj energetske infrastrukture u Srbiji do 2020. godine potrebno je uložiti oko 10,5 milijardi evra, a u regionu se predviđaju investicije i do 240 milijardi evra. Regionalni institut za energetiku uradio je studiju o razvoju regionalnog energetskog tržišta. U ovom sektoru velika je zavisnost zemalja regiona od uvozne nafte i gasa. Stoga je neophodno energetsko povezivanje, kao i razvoj regionalne infrastrukture (Savković, 2007). Regionu je potrebno više gasovoda i naftovoda zbog energetske sigurnosti, a povezivanje u elektroenergetici postaje jedan od primarnih ciljeva do 2020. godine. Najveći izazovi sa kojima se suočavaju zemlje jugoistočne Evrope su: velika zavisnost od uvoza nafte i gasa, nizak nivo diverzifikacije izvora energije i nedovoljna proizvodnja energije iz obnovljivih izvora. U pojedinim zemljama proizvodnja struje iz obnovljivih izvora je povećana, ali to treba da slede i druge zemlje. U regionu je smanjena potrošnja uglja, uz konstantno povećanje potrošnje nafte, a skok cene ovog energenta sve više će uticati na ukupnu privredu balkanskih zemalja. Stoga je jačanje energetske infrastrukture i povezivanje jedno od rešenja za dobro snabdevanje energijom. Ulaganja u Srbiju obuhvatiće izgradnju gasne infrastrukture, modernizaciju rafinerija, izgradnju elektrana za proizvodnju struje, kao i ulaganja od oko 600 miliona evra u obnovljive izvore energije. Od planiranih 240 milijardi evra, koliko je potrebno da se uloži u energetski sektor regiona, planirano je da se uloži oko 55 milijardi evra u naftni sektor, oko 90 milijardi u oblast elektroenergetike, 24 milijarde u oblasti gasa i oko 20 milijardi u obnovljive izvore (Savković, 2007).

Evropska perspektiva zemalja Balkana je glavni faktor razvoja njihovog energetskog sektora. Region se nalazi na sredini trasa koje povezuju snabdevače energijom (Rusiju, zemlje Kavkaza

i Bliski istok) sa velikim potrošačima energije centralne i zapadne Evrope. U isto vreme, sam region povećava potrošnju energije. Energetska „raskrsnica“ može mnogo koristiti zemljama jugoistočne Evrope, u smislu novih investicija u energetske kapacitete i energetske infrastrukturu.

3. VELIKE SILE I EKONOMSKI RAZVOJ DRŽAVA

Velike svetske sile oduvek su u istoriji demonstrirale stratešku zainteresovanost za kontrolu razmatranog prostora, koji se od 1992. godine naziva regionom Jugoistočne Evrope. Pri tome se njegov uži deo (subregion) u geopolitičkom diskursu naziva Zapadni Balkan, pri čemu obuhvata Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Severnu Makedoniju, Albaniju i Crnu Goru. Hegemoni svojim geopolitičkim, geobezbednosnim i energetske politikama direktno ili indirektno manifestuju različite paradigme uticaja na Balkan, gde prioriteto potenciramo ulogu Ruske Federacije, Sjedinjenih Američkih Država i Evropske Unije. Njihova pozicioniranost proizvodi evidentne, direktne reperkusije na ekonomsko stanje i razvoj pojedinačnih zemalja. Države punopravne članice EU nesumljivo dobijaju brojne prinadležnosti i finansijsku podršku, što implicira povoljniji ekonomski status. Stoga je esencijalno opredelenje ostalih tvorevina ka evropskim integracijama.

Energetska politika Ruske Federacije, odnosno Rusije sadržana je u dokumentu Strategija energetike, koja definiše njenu politiku za period do 2020. godine. Ekonomski efekti navedenog koncepta ogledaju se u ogromnom profitu iz prodaje energenata. Ruska Vlada je 2000. godine odobrila glavne odredbe ruske energetske strategije do 2020. godine, a 2003. godine potvrđena je od strane Vlade. Energetska strategija ističe nekoliko glavnih prioriteta: povećanje energetske efikasnosti, smanjujući uticaj na životnu sredinu i održivi razvoj i razvoj energetike i tehnološkog razvoja, kao i poboljšanu efikasnost i konkurentnost. Ruska Federacija predstavlja jednu od dve svetske energetske supersile, bogata prirodnim izvorima energije. Ta država je energetska supersila, jer poseduje najveće poznate rezerve prirodnog gasa od svih država u svetu, za oko 50. godina, rezerve uglja po veličini druge u svetu, po naftnim rezervama osma u svetu a po proizvodnji električne energije četvrta na svetu, posle SAD, Kine i Japana. Rusija izvozi dnevno oko 7 miliona barela nafte, a ceo Bliski Istok, poređenja radi, izvozi 20 miliona barela dnevno. Najveći je snabdevač EU prirodnim gasom (Simurdić, 2009).

Alternativne, odnosno obnovljive izvore energije u Rusiji većinom predstavlja hidroenergija. Geotermalna energija, koja se koristi za grejanje i proizvodnju električne energije u nekim delovima severnog Kavkaza i Dalekom istoku, jeste najrazvijeniji alternativni izvor energije u Rusiji. Od neobnovljivih izvora energije u Rusiji najzastupljeniji je prirodni gas. U poslednjih nekoliko godina ta država je sektor prirodnog gasa identifikovala kao sektor od strateškog značaja i vitalnog nacionalnog interesa. Učešće prirodnog gasa kao osnovnog energenta je izuzetno visoko u odnosu na ostatak sveta. Kapaciteti prirodnog gasa, uglavnom su pod monopolom kompanije Gazprom, koja proizvodi 94 % prirodnog gasa ruske proizvodnje. U globalnom kontekstu Gazprom ima 25 % odsto poznatih svetskih rezervi gasa i proizvodi oko 16 % globalne proizvodnje. Rusija je 2006. godine bila najveći svetski proizvođač prirodnog gasa sa 22,0 % svetske proizvodnje i najveći izvoznik sa 22,9 % globalnog izvoza prirodnog gasa (Petrović, 2007).

Glavna izvozna tržišta ruskog prirodnog gasa su Evropska unija i ZND. Rusija snabdeva četvrtinu evropske potrošnje gasa, uglavnom preko tranzita kroz Ukrajinu (Sojuz, Bratstvo) i

Belorusiju (Jamal – Evropa gasovod). Glavni uvoznici su Nemačka, kao i Ukrajina, Belorusija, Italija, Turska, Francuska i Mađarska.

Rusija je najveći proizvođač nafte u ne-OPEC zemljama, i drugi po veličini u svetu posle Saudijske Arabije. Rusija je 2006. godine ostvarila 12,1% globalne proizvodnje nafte i 11,6% globalnog izvoza nafte. Rusija je, takođe, glavna tranzitna zemlja za naftu iz Kazahstana. Rusija je vršila istraživanja ispod Arktičkog leda, jer se smatra da ispod njega postoje rezerve od 10 biliona tona nafte i gasa i Komisiji UN za granice podnela je zahtev za pomeranje svojih granica izvan prethodnih 200 milja zone unutar arktičkog ruskog sektora (20. decembra 2001. godine) (Petrović, 2007). Rusija je sa 157 milijardi tona rezervi uglja druga na svetu. Ruske rezerve uglja su široko decentralizovane. Glavno ležište kamenog uglja nalazi se u Pekhora i Kuznjec basenu. Kanc-Akhinc basen sadrži velike naslage mrkog uglja. Sibirski Lena i Tunguska kotlina čine uglavnom neistražene resurse. Rusija poseduje najveće rezerve uljnih škriljaca u Evropi, rezerve iznose 35,47 milijardi tona naftnih škriljaca. Više od 80% rezervi uljnih škriljaca su identifikovani. Uranijumova istraživanja i razvoj aktivnosti su uglavnom koncentrisana na tri lokacije istočno od Urala. Rusija je četvrta po proizvodnji uranijuma, proizvodi 8,2% globalne proizvodnje.

Rusija je u svetu četvrti po veličini proizvođač električne energije posle SAD, Kine i Japana. Oko 63% električne energije Rusije je proizvela u termoelektranama, 21% dobija iz hidroenergije i 16% dolazi iz nuklearnih reaktora. Rusija izvozi struju u ZND zemlje, Letoniju, Litvaniju, Kinu, Poljsku, Tursku i Finsku. Dok je proizvodnja i prodaja otvorena za konkurenciju, prenos i distribucija su pod državnom kontrolom. U pogledu strukture ruske energetske potrošnje, domaća proizvodnja u velikoj meri prevazilazi domaće potrebe, zbog čega je Rusija vodeći svetski neto izvoznik energije (Simurdić, 2009).

Ruski status energetske supersile nedavno je postala vruća tema u Evropskoj uniji. Pretežno velike rezerve prirodnog gasa pomogle su joj da tu titulu dobije bez mnogo rasprave. Rusiju su nedavno optužili na Zapadu, tj. Evropa i SAD, da upotrebljava svoje prirodne resurse kao instrumente politike. S druge strane, ruski zvaničnici žele da podsete svoje zapadne partnere da čak i na vrhuncu Hladnog rata Sovjetski Savez nikada nije prekinuo snabdevanje Zapada energijom.

Energetska politika Sjedinjenih Američkih Država je utvrđena saveznim, državnim i lokalnim pravnim aktima koja se bave pitanjima energetske proizvodnje, distribucije i potrošnje. Tri energetske politike u formi Zakona su usvojene, 1992, 2005, i 2007. godine, koje obuhvataju mnoge odredbe za očuvanje energije i energetski razvoj, sa donacijama i poreskim podsticajima za obnovljive i neobnovljive energije.

Ugalj je obezbedio najveći deo energetskih potreba SAD u 20. veku. Ubrzo je primat uglja preuzela nafta. Do 1950. godine, potrošnja nafte premašila je potrošnju uglja. Ugalj je i dalje daleko jeftiniji od nafte. Najveća upotreba nafte je došla sa razvojem automobila. Rezerve nafte SAD i proizvodnja povećavani su do 1970. godine, a zatim su počeli da opadaju. Do 2005. godine uvoz je bio dvostruko veći od proizvodnje. Obilje nafte u Kaliforniji, Teksasu, Oklahomi kao i u Kanadi i Meksiku, u kombinaciji sa niskim troškovima, lakoćom transporta, i upotrebu motora sa unutrašnjim sagorevanjem, doveli su do povećane potrošnje nafte. Potrebe za naftom u Americi naglo su rasle. Zato je uvoz nafte naglo povećan, američka spoljna politika je neminovno uvučena na Bliski Istok gde se nalaze ogromne rezerve fosilnih goriva koje su joj potrebne za dalji održivi ekonomski razvoj. Ponesene poukom naftnom krizom iz 1973. godine, saveznim energetskim zakonom iz 1978. godine uvedene su obavezne strateške naftne

rezerve, dat je veći značaj alternativnim izvorima energije i preduzete su mere za planiranje snabdevanja energijom iz više raznovrsnih i međusobno nezavisnih izvora.

U SAD na raznorazne načine pokušavaju naći rešenje za smanjenje potrošnje energije jer zbog ekonomskog razvoja, povećanja standarda života, potrošnja iz godine u godinu raste, a svesni su da energija iz fosilnih goriva je energija iz ograničenih resursa, koji se sve više troše a zalihe su sve manje, takoće su svesni šta se može dogoditi kada dođe do naglog pada proizvodnje fosilnih goriva a u međuvremenu ne nađu se zadovoljavajuća alternativna rešenja. Zbog napred navedenog u SAD se predlažu rešenja kojim bi se smanjila upotreba automobila na fosilna goriva, odnosno povećanje upotrebe automobila na električni pogon, da se 20% energije dobije od biogoriva i 20 % od sunčeve energije. U SAD se preduzimaju mere za povećanje efikasnosti korištenja energije i smanjenja potrošnje. Zato se iz budžeta iz godine u godinu sve više izdvaja novca za istraživanje i razvoj vezanih za obnovljivu energiju. Kao što se, iz napred navedenog može videti, SAD su energetske zavisne od uvoza, zato su prinuđene da kroz svoju energetske politiku iznađu najbolja rešenja za pouzdano i bezbedno snabdevanje sa energijom, da smanje svoju energetske zavisnost od uvoza, odnosno da povećaju svoju energetske bezbednost, posebno po pitanju snabdevanja sa naftom i prirodnim gasom.

Evropska unija mora rešiti važne izazove, kao što su sve veća zavisnost o uvozu energenata, koja dovodi do neprekidnog rasta energetske troškova. Kao odgovor na te izazove EU je pokušala da reši donoseći Akcioni plan za Energetske politiku za Evropu (EPE) iz 2007. godine.

Kroz Akcioni plan je zaključeno da se mora težiti: većoj sigurnosti snabdevanja; osiguranju konkurentnosti evropskih privreda i dostupnosti pristupačne energije i promovisanju održivosti životne sredine i borbi protiv klimatskih promena. Porast energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora povećaće bezbednost snabdevanja energijom uzrokujući pad predviđene potrošnje, održavajući cene stabilnim (veća dostupnost i manja potražnja) i smanjujući emisije štetnih gasova.

Evropske energetske politike će čvrsto obavezati Evropsku uniju na niskoj potrošnji, ekonomiji zasnovanoj na sigurnijoj, više konkurentnoj i održivoj energiji. Prioritetni ciljevi energetike podrazumevaju obezbeđivanje nesmetanog funkcionisanja unutrašnjeg tržišta energije, sigurnosti snabdevanja, smanjenje emisije štetnih gasova usled proizvodnje ili potrošnje energije i sposobnosti EU da ima jedinstven stav na međunarodnoj sceni. Dokument "Energetska politika za Evropu" doneo je Evropski parlament 10. januara 2007. godine. Ovaj dokument je strateški pregled evropske energetske situacije, predstavlja kompletan set evropskih mera energetske politike.

Evropska energetska politike je priznata kao najefikasniji odgovor na energetske izazove, sa kojim se suočavaju sve države članice. Evropska unija pokušava da osnuje jedinstveno unutrašnje energetske tržište i ono bi bilo razvijeno na nivou Zajednice, da se osigura da potrošači imaju priliku da biraju dobavljača, sa fer i konkurentnim cenama. Ipak, kako se ističe u Informaciji o izgledima unutrašnjeg energetskeg tržišta i stroge konkurencije u sektoru gasa i električne energije, postoje prepreke koje to sprečavaju, da privreda i evropski potrošači u potpunosti iskoriste prednosti otvaranja gasnog i tržišta električne energije. Obezbeđivanje efektivnog unutrašnjeg energetskeg tržišta bilo bi od ključnog značaja. Jedan od ciljeva energetske politike EU je i stvaranje konkurentnog tržišta. Unutrašnje energetske tržište u suštini zavisi od prekogranične trgovine energijom. Međutim, takva trgovina je često teška zbog dispariteta između nacionalnih tehničkih standarda i razlika u kapacitetima mreže. Cilj EU je stvaranje jedinstvene evropske energetske mreže. Planom Prioritet Interkonekcija ističe

se značaj finansijske i političke podrške za implementaciju infrastrukture koji su identifikovani kao suštinski i predlaganje evropskih koordinatora za praćenje najproblematičnijih prioriteta projekata. Energetskom politikom Evropska unija je odlučna da istraje u svojoj borbi protiv energetskog siromaštva razvijanjem povelje energetskih kupaca. Povelja će prvenstveno da podstakne implementaciju programa pomoći za najugroženije građane u slučaju rastućih cena energenata, a takođe i poboljšanje nivoa informisanosti potrošača o postojanju različitih dobavljača i opcija snabdevanja.

Jedan od osnovnih ciljeva politike EU je obezbediti sigurno i pouzdano snabdevanje energijom. Minimiziranje ranjivosti EU u vezi uvoza, nedostaci u snabdevanju, moguće energetske krize i neizvesnosti u pogledu budućeg snabdevanja je jasan prioritet. Ova neizvesnost je sve više problematična za države članice koje zavise od jednog snabdevača gasom. Jedan od ključnih ciljeva energetske politike EU je smanjenje emisija štetnih gasova, obavezujući se da smanji sopstvene emisije za najmanje 20 odsto do 2022. godine. Smanjenje emisije gasova staklene bašte uključuje korišćenje manje energije i korišćenje više čiste energije.

Evropska unija nije u stanju da postigne cilj bezbedne, konkurentne i održive energije samostalno. Da bi se to uradilo zahteva angažovanje i saradnju kako razvijenih tako i zemalja u razvoju, energetskih potrošača i proizvođača i zemalja tranzita. Da bi se osigurala efikasnost i koherentnost, od presudne je važnosti da države članice i EU su u stanju da imaju jedan stav o međunarodnim energetskim pitanjima. Odnosi EU sa potrošačkim zemljama (kao što su SAD, Indija, Brazil i Kina) i proizvođačkim zemljama (Rusija, Norveška, OPEK zemlje i Alžir, na primer) i zemljama tranzita (kao što je Ukrajina) su od primarnog značaja sa aspekta geopolitičke sigurnosti i ekonomske stabilnosti. Evropska unija će stoga nastojati da razvija partnerske odnose sa ovim zemljama energije koje su transparentne, predvidive i uzajamne, a posebno sa susednim zemljama. Evropska unija se obavezala da pomogne zemljama u razvoju da sprovedu decentralizovane energetske usluga koje su jeftine, pouzdane i održive.

ZAKLJUČAK

Za obezbeđenje ekonomskog razvoja svake države, energija dobija prvorazrednu važnost. Ona je postala strateški izuzetno značajna, naročito za ekonomski razvijene zemlje i svetske hegemoni. Vodeće svetske države ne bi mogle da ispolje svu svoju moć bez energije, jer sva vojna savremena tehnika bila bi neupotrebljiva bez energije. Zato je energija posebno važna za velike sile i one će upotrebiti svu svoju moć da im energija uvek bude dostupna ito u dovoljnim količinama i pod što povoljnijim i bezbednijim uslovima snabdevanja.

Region Jugoistočne Evrope, odnosno Balkan kao geostrateški značajno planetarno područje, predstavlja kolevku Evrope u njenom kulturnoistorijskom i civilizacijskom razvoju. U geografskom i geostrateškom pogledu Balkan predstavlja "geopolitičko čvorište" Istoka i Zapada, velika vrata prema istoku i zapadu, severu i jugu Evrope, "verige sveta", kako bi se izrazili neki naši poznati geografičari. Balkan nije bogat sa energetskim izvorima. Nafta i rezerve prirodnog gasa se veoma retko mogu pronaći u balkanskim zemljama, tako da se potreba za ovim energentima uglavnom pokriva uvozom. Međutim, geografski položaj Balkana izvanredan je u cilju transporta energetskih sirovina sa energetskih izvora iz kaspiskog regiona, Centralne Azije, Bliskog Istoka i Rusije na tržište EU.

Energetsku politiku velikih sila na Balkanu posmatramo u kontekstu njihovog sveukupnog uticaja na ovaj region. Za njih same, energetska politika na Balkanu je deo opšte energetske politike u Evropi i globalne politike, a ujedno je sredstvo za ostvarenje sveukupnih interesa u regionu Jugoistočne Evrope i Evropskoj Uniji. Dakle, energetska politika na Balkanu nije

izdvojen konglomerat opredeljenja i strategija velikih sila isključivo prema Balkanu, već deo doktrine svetskih gospodara sa permanentnim implikacijama na širi ambijent Azije i Afrike.

Literatura

- [1] Anderson, J. R., Zavisnost evrope od ruskog prirodnog gasa – perspektive i preporuke za dugoročnu strategiju, Vojno delo, Beograd, 2010.
- [2] Barišić, I., Talijan M., Beriša, H., Balkan izazovi, rizici i pretnje „Vojno delo br. 2/2014, Medija centar Odbrana, Beograd, 2014.
- [3] Klotin, K., Pajper, Dž., Energetski dijalog Rusija-EU, u: Bariš, K. (Ur.), Cevovodi, politika i moć – Budućnost enrgetskih odnosa EU-Rusija, Centar za evropsku reformu, Beograd, 2009.
- [4] Petrović, D., Rusija na početku 21. veka, Prometej, Novi Sad, 2007.
- [5] Protić, M., Crisis trend management in the countries of Southeast Europe with a focus on the audit and control of business entities, CESNA B and Bulgarian Academy of Sciences, Belgrade, Sofia, 2021.
- [6] Protić, M., Revizija i nadzor zadružnog poslovanja u domaćem i evropskom pravu, Evropsko zakonodavstvo broj 77-78, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2022.
- [7] Radoman, J., Sekuritizacija energije kao uvod u energetska bezbednosnu dilemu, Bezbednost zapadnog Balkana, broj 4, januar-mart, Beograd, 2007.
- [8] Simurdić, M., Ruska energetska politika i Balkan, Energija u Jugoistočnoj Evropi, Šesti izveštaj u okviru projekta »Praćenje rusko-srpskih odnosa«, ISAC, 2009.
- [9] Splavski, B., Naftom neovisne Sjedinjene Američke Države, Energetika br. 5, 2014.
- [10] Žanko, G., Globalno nadmetanje za nadzor nad crnomorsko-kaspijskoj regiji, Međunarodne studije, god. V, br. 1, 2015.